

ה"רכוש גדול" היציאת מצרים – בגדר שכר שעבוד

יבאר הנפק"מ אם הוא בגדר עונש למצרים או שכר השעבוד הישראלי / עפ"י יבאר
החילוק בין דרשת הש"ס והמדרש בענין זה, ויתרן הקשיות על דרשה זו
נרתי ארזיה ה, כיהי ה בני מצרים ויהי בן הרב ירא תרבי דוקב וינארה א גר
ניטבנהו נגרה ב היה כרובכך בלי רב ישגלה יטורים עלבניכם עלבנתוכם גלהם
אהימצרים

והעולה מסיפור הש"ס שנתינת הרכוש
מישראל למצרים היה בגדר שכר לעבודתם
במצרים בעבודת פרך (ועיי' בפרשת דרכים
המוכא להלן שנקט כן וכ"ה בעיון יעקב ועוד
לסנהדרין שם). אולם בכתוב מצינו דרכוש
זה היה מגדר עונש למצרים ששעבדו את
ישראל, "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי
ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". ולכאורה הם
תרתי דסתרי, אלא שבאמת י"ל דתרווייהו
איתנהו ביה, ואפ"ל בזה ב' אופנים – לחד
גיסא איכא למימר שעיקר הדבר היה מדין
עונש למצרים, ואילו גדר השכר אינו אלא
הטעם על זה שהתשלום היה צריך להנתן
לישראל דוקא, דזהו מחמת שהיו זכאים
לזה ע"י שעבודם. אבל לאידך גיסא י"ל
דה"רכוש גדול" נקבע מתחילתו לשכר
לישראל על "ועבדום וענו אותם" שבריש
הכתוב הנ"ל, ומה שנזכר הדבר בהמשך
ל"דן אנכי" לא בא אלא לומר שביחד עם
שכר העבודה לישראל היה בזה גם עונש
למצרים, שנלקח מהם רכוש גדול.

ונפק"מ בין ב' אופנים אלו לגבי דרך
קיום הדבר, דלדרך הראשונה שהעיקר בזה

גרסינן בסנהדרין צא ע"א "שוב פעם
אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני
אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו הרי הוא אומר
וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום
תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו, אמר
גביהא בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות
ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס, אם
ינצחוני אמרו להם הדיוט שכנו נצחתם
ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה
רבינו נצחתכם, נתנו לו רשות והלך ודן
עמהן, אמר להן מהיכן אתם מביאין ראיה,
אמרו לו מן התורה, אמר להן אף אני לא
אביא לכם ראיה אלא מן התורה שנאמר
ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים
שלשים שנה וארבע מאות שנה תנו לנו
שכר עבודה של שלשים ריבוא ששעבדתם
במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה,
אמר להן אלכסנדרוס מוקדון החזירו לו
תשובה, אמרו לו תנו לנו זמן שלשה ימים,
נתן להם זמן בדקו ולא מצאו תשובה, מיד
הניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן
כשהן נטועות וברחו ואותה שנה שביעית
היתה".

החשש שיפתח אברהם את פיו, הא בלאו הכי ודאי מוכרח הדבר מחמת שהובטח כן מן השמים, ולא איש א-ל ויכזב, ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה, ואומר לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה.

והנה, כעין דברי חז"ל אלו איתא נמי בברכות דף ט ע"א "דבר נא באזני העם וגו', אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה. אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק (אברהם, רש"י) ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם". ולדברי הגמרא דנאמרו הדברים על הכתוב "דבר נא באזני העם וישאלו גו'", נמצא דמיירי רק לענין מה שנצטוו ישראל לשאול רכוש ממצרים, היינו דאין הדרשה כלל לענין עצם ההכרח דקיום ההבטחה מן השמים, רק הוא להטעים הא דנתבקשו ישראל בבקשה מיוחדת לשאול כלי כסף וכלי זהב ממצרים אף שלא חפצו בזה כלל באותה שעה (עיי"ש בגמ' משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים ואינו חפץ במאומה ובלבד שיצא רגע אחד קודם כו'), וזהו שתירצו שם דאף שלא חפצו בזה ישראל וביקשו להקדים יציאתם לזה - א"א למלא בקשתם כדי "שלא יאמר אותו צדיק כו'". אבל על המדרש קשה כנ"ל דמשמע שהובא הדבר כסיבה לעצם קיום ההבטחה דרכוש גדול. ויל"ע טובא בשורש השינוי שבדבר בין המדרש לסוגיית הגמ'.

ולפי מה שנתבאר לעיל יתורצו דברי המדרש כפתור ופרח, דבאמת עצם ההבטחה ד"רכוש גדול" היתה יכולה להתקיים בלי ענין "ונתתי את חן העם גו'", דכיון שלא נתפרש בהבטחה זו בפירוש המכוון שבה,

הוא העונש ליכא שום נפק"מ היאך יבוא לידי ישראל, דהעיקר הוא במה שנלקח הרכוש מן המצריים, ומה שבא הרכוש לישראל הוא ענין צדדי שאין נפק"מ באופן ביאתו לידם, אף בלי שיתגוהו המצרים מדעתם. וא"כ, אף באם היו נוטלים ישראל מידם ה"רכוש גדול" שלא ע"י שאילה, וכגון שהיו לוקחים אותו בשעת מכת חושך (עיי' שמו"ד פ"ד, ג תנחומא בא ג מדרש לקח טוב בא י, כג יא, ב), היה מתקיים המכוון ד"יצאו ברכוש גדול". משא"כ להדרך השנית דעיקרו שכר עבודתם - מוכרחת הנתינה שתהיה בדרך תשלום, וא"כ צריך שתהיה ניכרת כאן אף נתינה ממצרים, שמשלמים בזה שכר העבודה.

ובזה יש ליישב מה שהקשה בעל משנה למלך בספרו פרשת דרכים (דרוש מצרים, דרוש הה), והוא על דברי חז"ל בשמו"ר פ"ג יא "ונתתי את חן העם - מה שאמרתי לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי שישאלום וילכו מלאים, בכדי שלא יהא פתחון פה לאברהם אבינו לומר ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם", והקשה הגאון הנ"ל, מה טעם סגנון הטענה הוא באופן הנשמע שהקיום ד"יצאו ברכוש גדול" נדרש רק מצד זה שהיה הקיום ד"ועבדום וענו אותם" ולא מצד עצמו, בעוד שלכאורה הטענה היא עצם מה שהבטחה ד"ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, דזהו עיקר התרעומות" - בלי כל קשר לזה שנתקיימה הבטחה אחרת ד"ועבדום וענו אותם". ועוד יש להוסיף על דבריו ולהקשות, מהו שאמרו "בכדי שלא יהא פתחון פה לאברהם אבינו כו'", וכי קיום ההבטחה מחוייב רק מחמת

דנתינת משכורת לעבודתם יש כאן, ועדיין נוכל לומר שאי"ז שכר עבודה כ"א נתינת מתנות סתם או שהוא ע"מ שלא יצאו ישראל ממצרים בעירום ובחוסר כל (ועיי' בספרי ורש"י ראה טו, טו דכביזת מצרים היה גדר הענקה דעבד היוצא לחירות, ועיי' לקו"ש חכ"ד ע' 87 ואילך). ולזה הוסיף הש"ס, דע"מ שיתקיים בשלימות הענין ד"ואחרי כן יצאו ברכוש גדול קיים בהם" (שיהיו ניכרים הדברים דשכר עבודה הוא זה), נצטוו העובדים בעצמם שיבקשו ויתבעו דמיהם ממצרים, שבזה מוכיחים הדברים דתשלום זה הוא חוב שחייבים להם.

ודו"ק היטב ששינה הש"ס מן המדרש ונקט בלשון "שלא יאמר אותו צדיק" ולא "פתחון פה", דהנה מליצת הלשון "פתחון פה" מורה דהפה מצ"ע סתום הוא ובא אתר ופותחו, וזה שייך בדברי המדרש דוקא לענין מה שישראל מצ"ע יקבלו השכר (ולא תתעורר כל טענה מצידם), ורק שהנהגת מצרים בזה תעורר ותפתח את הטענה, והוא מה שביאר המדרש כבר דאילו לא היו הדמים ניתנים מידי המצרים (ורק היו נלקחים מהם ע"י ישראל) היה "פתחון פה" לאברהם שנתינה דרושה כאן. משא"כ האופן שכא הש"ס לשלול (שהיה ניתן מידי המצרים מבלי שייתבעו ע"ז מישראל) כבר ליכא "פתחון פה". אלא שמצד שלימות הצדק והיושר דאברהם, עדיין יש מקום ל"אותו צדיק" לומר דישראל שחוו בעצמם קושי השעבוד והעינוי דמצרים ("ועבדום וענו") זכאים להשתלם ב"רכוש גדול" דוקא באופן שיהיה ניכר בזה דתשלום חוב יש כאן (שדוקא אז ישנו בשלימות "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול קיים בהם"), שדבר זה מתקיים ע"י "דבר נא באזני העם וישאלו גו".

ואפשר לפרשה שהוא רק בגדר עונש למצרים ולא בגדר שכר לישראל, וא"כ יד המובטח על התחתונה ויכולה היתה להתקיים אף באופן שניכר בה בעיקר צד העונש למצרים ולא השכר והתגמול לישראל; אלא שאז היה מקום ל"פתחון פה לאברהם אבינו", אביהם של ישראל (ודו"ק שבמדרש דוקא נזכר בתואר זה משא"כ בש"ס שתוכן דבריו לענין אחר כדלהלן), היינו שמאהבתו אותם יתבע מן השמים להיות המכוון העיקרי דהרכוש גדול לטובת ישראל, שכר עבודתם, שדוקא אז יש להם "תנחומין" על גלותם המר במצרים (עיי' כלי יקר בא יא, ב). ובזה מתיישבת קושיית ה"משנה למלך" הנ"ל, אמאי ה"פתחון פה" דאברהם (ש"ואחרי כן כו' לא קיים בהם") כרוך הוא בההקדמה ד"ועבדום וענו אותם קיים בהם" - דהא הוא הוא היסוד לה"פתחון פה" הנ"ל שיהיה הרכוש גדול בגדר שכר, דכיון ש"ועבדום וענו אותם קיים בהם", שישראל חוו בעצמם קושי השעבוד והעינוי, לכך מחייב הדבר ש"ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" יהיה באופן ד"קיים בהם". ולמנוע טענה זו, עשו מן השמים שיבוא הרכוש גדול לידי ישראל ע"י נתינה ממצרים מתוך חן, ברצונם הטוב ובסבר פנים יפות - "ונתתי את חן העם גו", שבזה הודגש מה שהרכוש גדול כרוך בהא ד"ועבדום וענו אותם", כנ"ל.

ומעתה יש לבאר גם כוונת הש"ס להוסיף על הדרשה הנ"ל במניעת הטענה דאברהם, במה שהביא הדבר בשייכות להכתוב ד"דבר נא באזני העם וישאלו גו". דהנה, אף באם היו מצרים נותנים לישראל כלי כסף וכלי זהב כו' ובסבר פנים יפות, מיהו עדיין מקום לומר שאין ניכרים הדברים